

האם ישראל מובילה במחקר במדעי היהדות? - מחקר ביבליומטרי

יעל עטיה

מדעי היהדות הוא תחום אשר נלמד ונחקר באוניברסיטאות ובמכללות רבות בעולם, ולמרות זאת, אין תמונה ברורה של התפוקה המחקרית בתחום, לא ידוע איזו מדינה מובילה במחקר אקדמי בתחום, באילו תחומי משנה מתקיים מחקר, כמה מאמרים מתפרסמים ובאילו שפות.

את התפוקה המחקרית מודדים בעיקר באמצעות כלים ביבליומטריים, כלומר, באמצעות משאבים ביבליוגרפיים שונים. המחקר הזה בודק את התפוקה המחקרית בתחום מדעי היהדות, תחום אשר טרם נמדד. המטרה של המחקר היא ליצור תמונת מצב של המחקר והתפוקה המחקרית במדעי היהדות: למנות את החוקרים בתחום זה ולאפיינם, וכן לציין את השפות בהן מתפרסמים המאמרים ואת תחומי המשנה שבהם הם עוסקים.

רשימת המאמרים במדעי היהדות (רמב"ו) ו"קריית ספר, ביבליוגרפיה של כל דפוסי ישראל ושל דפוסי חוץ-לארץ במדעי היהדות ותולדות ארץ-ישראל והעם היהודי", שתיקה בהוצאת בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי - שימשו בסיס למחקר. נבדקו 3337 מאמרים ו-637 ספרים שהתפרסמו בשנה אחת (1999). המחברים והמשתתפים האחרים בפרטים אלה נבדקו ונרשמו המדינות שבהן נכתבו וכן השפות שבהן התפרסמו. נקודות שיטת ניקוד ממושקל אשר לקחה בחשבון את הסוגים השונים של פרסום אפשרה כימות של התפוקה המחקרית ומדידתה. לאחר הכימות, סוכמה התפוקה המחקרית לפי ארצות ותחומי משנה. כמו כן, אופיינו השפות שבהן מתפרסמים המאמרים במדעי היהדות.

סמצי המחקר מצביעים בבירור על שלוש מדינות, שחוקריות מסמנים בבירור כמובילים במחקר במדעי היהדות: ישראל, ארה"ב וגרמניה, שהן המקור לשני שליש מהתפוקה המחקרית שנבדקה. יש רק התאמה חלקית בין התפוקה המחקרית של אותן מדינות לבין מספרי האוכלוסייה היהודית באותן מדינות. במקביל התברר, ששלוש השפות שבהן רואים אור רוב הפרסומים הן אנגלית, גרמנית ועברית. תחום המשנה הנחקר ביותר הוא תולדות עם ישראל בגולה, ובעיקר בתקופת השואה, ואחריה המקרא, הגות ודת.

מבוא

מדעי היהדות הם תחום לימוד בינתחומי במדעי הרוח. קיימות תוכניות לימודים, מחלקות אקדמיות וחוקרים במדעי היהדות במדינות רבות ויש מספר רב של כתיבי עת אשר מוקדשים למדעי היהדות, באופן כללי ולפי תחומי משנה שונים (Reinharz, 1995; Shapira, 1996).

למרות פעילות מחקרית ענפה זו, כמעט שלא נעשו עד כה ניסיונות לכמת את תפוקת המחקר או לנתח את תוצאותיו. אפילו מידע בסיסי לא היה ידוע - מי החוקרים, באיזה שפות כותבים את מחקריהם ומהם תחומי המשנה שבהם הם עוסקים.

ביבליומטריקה היא ניתוח כמותי וסטטיסטי של המחקר המדעי כפי שמחקר זה מתבטא בפרסומים. התפוקה המחקרית של המדע (מאמרים, ספרים,

פטנטים וכדומה) נמדדת בכלים ביבליומטריים (בעיקר ביבליוגרפיים). כך ניתן לכמת את המחקר ולאחר מכן לערוך השוואות שונות ואף להעריך את המחקר. ניתן, למשל, למדוד מספר פרסומים בכלל, מספר פרסומים לפי איש סגל או לפי אוכלוסייה, מספר ממוצע של ציטוטים למאמר, או מספר פטנטים ולנתח את תוצאות המדידה. האפשרויות רבות והבחירה תלויה באופי המחקר ובמטרת המדידה. ההערכות וההשוואות יכולות להיות ברמת החוקר הבודד, מחלקה, אוניברסיטה, או אפילו ברמת המדינה, כלומר - השוואות של תפוקה מחקרית בין מדינות; מדד שמקובל בתחום מדעי הטבע. המחקרים המקיפים, ברמת המדינה או האוניברסיטה, מבוססים, בדרך כלל, על מפתחות הציטוט של

Thomson Scientific-ISI Web of Knowledge
(<http://www.isinet.com>)

יעל עטיה, atiyahym@012.net.il

המאמר מבוסס על עבודת גמר, בהדרכתה של פרופ' בלומה פרץ, לקבלת התואר "מוסמך במדעי הספרנות" מהאוניברסיטה העברית בירושלים, יוני 2002. תודתי נתונה לפרופ' פרץ על הדרכתה, הערותיה ועצותיה הטובות בכל שלבי העבודה.

על Web of Science בתחומים אלה. על מנת לערוך מחקר ביבליומטרי בתחום מוגדר (כגון מדעי היהדות), ביבליוגרפיה ייעודית לנושא חיונית. דוגמאות טובות למחקרים ביבליומטריים בתחומים מוגדרים נמצאים במאמריהם של פרץ (Peritz, 1988), פרץ, טייטלבוים וסור (Peritz, Teitelbaum & Sor, 1989) וגרג ושרמה (Garg & Sharma, 1991). חוקרים אלה ערכו מחקרים ביבליומטריים מסוגים שונים בתחומים מוגדרים, בעזרת ביבליוגרפיות ספציפיות באותם תחומים.

מטרות המחקר

המטרה של המחקר היתה ללמוד על התפוקה המחקרית במדעי היהדות ועל מאפייני המחקרים והחוקרים, תוך שימוש בכלים ביבליומטריים. כדי לעשות זאת, היה צורך לבדוק את התפוקה המחקרית בתחום ולכמת אותה כפי שתפוקה זו מתבטאת בפרסומים, לזהות את המחברים ולכמת אותם, לזהות את השפות ולכמת אותן, ולחלק את המחקרים לתחומי משנה של מדעי היהדות. המחקר הוגבל מראש לפרסומים מחקריים במדעי היהדות. כמו כן, הוגבל המחקר לתקופה של שנה אחת (1999) ולתחומי משנה מוגדרים. המחקר היה ניסיון לענות על השאלות האלה וליצור מעין תמונת מצב של המחקר במדעי היהדות בנקודת זמן מסוימת.

השערת המחקר

השערת המחקר היתה כי התפוקה המחקרית במדעי היהדות בישראל גדולה מזו של מדינות אחרות. וזאת בעיקר בגלל המספר הרב של החוקרים בתחום בארץ. מעבר לכך, לא היו השערות משנה והמטרה היתה לנסות לכמת את המחקר, למיין את החוקרים (כותבי המאמרים וספרים) לפי ארצות, ולגלות חוקריה של איזו מדינה מובילים בתחום.

תיאור שיטת המחקר

כדי לערוך מחקר ביבליומטרי בתחום מוגדר כמו מדעי היהדות, יש צורך בביבליוגרפיה מקיפה לתחום. במדעי היהדות יש שני כלים כאלה - "רשימת המאמרים במדעי היהדות" (רמב"י) ו"קריית ספר". ביבליוגרפיה של כל דפוסים ישראל ושל דפוסים חוץ לארץ במדעי היהדות ותולדות ארץ ישראל והעם היהודי, שתיהן בהוצאת בית הספרים הלאומי

אלה מכסים אלפי כתבי עת, אך יש חסרונות לשימוש בהם: מפתחות הציטוט אינם כוללים מונוגרפיות, פרסומים בקבצים, אוספים שונים ומחקרים שהוצגו בכנסים ויש בהם העדפה לשפה האנגלית. במדעי הרוח, וגם במדעי החברה, חלק משמעותי של הפרסומים הוא במונוגרפיות בקבצים, ולעומת המקובל במדעי הטבע, יש שימוש נרחב יותר בשפות שאינן אנגלית. מסיבות אלה ואחרות, שיטות ביבליומטריות למדידת התפוקה המחקרית נפוצות פחות במדעי הרוח והחברה, אך נערכו גם בהם מחקרים.

סקירת ספרות

מדידת תפוקה מחקרית הפכה לנושא חשוב בשנים האחרונות. סיבה אחת לכך היא התחרות ההולכת וגוברת בין מחלקות אקדמיות ובין אוניברסיטאות (לסטודנטים, למימון מחקר, למוניטין, לדירוג וכו'). התפוקה המחקרית היא מדד ביצוע שבעזרתו ניתן להעריך אוניברסיטאות, מחלקות או חוקרים או אפילו מדינות ולהשוות ביניהם. ג'ונס (Geraint Johnes, 1988) פרסם מאמר שמסכם את השימוש בכלים ביבליומטריים כדי למדוד תפוקה מחקרית באוניברסיטאות, ואת הבעייתיות של השימוש בכלים אלה. הוא ממעיט בחשיבותה של מדידת תפוקה מחקרית בהשכלה הגבוהה. לעומתו, חוקרים כגון נרין והמילטון (Narin & Hamilton, 1996) ובראון (Braun, 1999) דוגלים בשימוש בכלים ביבליומטריים (בעיקר מפתחות ציטוט) כדי למדוד תפוקה מחקרית. אחרים, כמו נדרהוף ונויונס (Nederhof & Noyons, 1992) הדגימו את השימוש בכלים אלה על מנת להעריך מחלקות אקדמיות ולהשוות ביניהן. הם מציינים שבמדעי הטבע ניתן להשתמש במפתחות ציטוט להערכת השפעתם של מאמרים, אך לא במדעי הרוח והחברה, כי בתחומים אלה חסרים קני מידה מוסכמים להערכת השפעת מאמרים, וכן בגלל אופי הפרסום (חשיבותם של מונוגרפיות ומאמרים בקבצים שונים, וכן ריבוי השפות של הפרסומים) בתחומים אלה. חוקרים נוספים ניסו למדוד תפוקה מחקרית במדעי הרוח והחברה והגיעו למסקנה שהשימוש במפתחות הציטוט של Web of Science מוגבלים: נדרהוף ועמיתיו (Nederhof et al, 1989), לוול ועמיתיו (Luwel et al, 1999) ופינקשטדט (Finkenstaedt, 1990). כולם נאלצו להשתמש בשיטות שונות כדי להגיע למידע על פרסומי החוקרים שנבדקו (ביבליוגרפיות שונות, שאלונים, רשימות פרסומים של החוקרים) ולא יכלו להתבסס

ששייכים למדעי היהדות. אחרי סינון הפריטים מקריית ספר שאינם מחקריים ו/או אינם שייכים למדעי היהדות, ויצירת אוכלוסיית המחקר המשנית, נערכו גם באוכלוסייה זו מיון וכימות של החוקרים שנכללו בה. נבדקו כל הרשומות ברמב"י, במדורים שנקבעו מראש (ראה סעיף 2 בהמשך), בשנת תשנ"ט (1998/99) ורשומות של עבודות מחקריות במדורים המקבילים בחוברת רבעונית אחת של קריית ספר באותה שנה. ברמב"י נבדקו 3,337 מאמרים ו-3,467 מחברים, ובקריית ספר נבדקו 637 ספרים עם 763 מחברים או משתתפים אחרים (עורכים, מתרגמים וכו') -סה"כ 4,230 מחברים.

2. תחומי המשנה של מדעי היהדות אשר נכללו במחקר

הכוונה היתה לשקף את המכנה המשותף של מדעי היהדות בכל העולם, אך ביחד עם זאת, למנוע העדפה של חוקרים ישראליים באמצעות הכללת נושאים שהם ישראליים יותר מאשר יהודיים. הנושאים הותאמו למדורים של רמב"י, כאשר כל פריטי המדור או תת המדור נבדקו, בלי מיון נוסף. המדורים שנכללו הם: מקרא, ספרות רבנית והלכה (כולל תלמוד ומשנה), פילוסופיה ודת, התפילה ומחזור השנה, ידע הספר וביבליוגרפיה, היסטוריה של עם ישראל, חיי הקהילות היהודיות בגולה, השפה העברית ושפות יהודיות, ספרות בעברית ובשפות יהודיות, תרבות יהודית, כולל פולקלור, אמנות ומוזיקה. לא נכללו: ספרות ישראלית מודרנית, פרסומים על מדינת ישראל כמדינה, גיאוגרפיה וארכיאולוגיה של ישראל (המדור "גיאוגרפיה וארכיאולוגיה של ארץ ישראל" כולל אמנם בתוכו פריטים ששייכים למדעי היהדות, אך גם מספר משמעותי של פריטים, כגון החי והצומח בארץ ישראל, או ארכיאולוגיה של אתרים מתקופות פרה-היסטוריות או של אתרים נוצריים או אחרים בארץ וכדומה, שקשה לכלול אותם במדעי היהדות. כדי למנוע צורך במיון נוסף וסובייקטיבי של הפריטים, הוחלט לא לכלול במחקר את המדורים האלה בשתי הביבליוגרפיות).

3. שיטת ניקוד כדי לחשב ביחד סוגים שונים של פרסומים

כדי לשקף את ההבדלים בין סוגי פרסום שונים, הוחלט לתת ניקוד שונה לסוגים השונים של פרסום: מאמרים קיבלו נקודה, סקירות ספרים ותגובות קיבלו חלקי נקודות, ספר קיבל ארבע נקודות, וכן מספר נקודות שונה עבור עריכה, תרגום מדעי, ליקוט וכו'. כאשר היו יותר ממחבר או משתתף אחד לפריט אחד, נחלקו הנקודות של הפריט ביניהם. "תפוקה מחקרית"

והאוניברסיטאי. אלה ביבליוגרפיות מקיפות ומוסמכות בנושא, ולכן הן מתאימות למחקר ביבליומטרי בתחום. יחד עם זאת, היו להן מספר חסרונות מבחינת המחקר: רמב"י אמנם מקיפה את כל המאמרים המחקריים במדעי היהדות, גם בכתבי עת, כנסים וקבצים שונים, אך היא איננה מציינת את כתובתם של המחברים או את ארץ מגוריהם, עובדות שמופיעות במאגרים רבים בתחומים אחרים. החיסרון של השימוש בקריית ספר נבע מהעובדה שהיא ביבליוגרפיה לאומית ולפי ההגדרה כוללת את כל מה שנדפס בארץ וכל מה שנדפס בארץ ובעולם על יהדות ויהודים. היא איננה מוגבלת - כמו רמב"י - לעבודות מחקריות והיה צורך למצוא דרך לזהות עבודות מחקריות. כמו רמב"י, גם היא איננה מציינת את הכתובות או ארץ של המחברים. לאור העובדה שרמב"י מקיפה את כל המאמרים המחקריים בתחום, היא נבחרה לשמש הבסיס לבדיקה העיקרית. הבדיקה בקריית ספר היתה משנית, מעין בדיקת מבחן כדי לבדוק אם ניתן בכלל להשתמש בביבליוגרפיה מקיפה, אשר כוללת פרסומים רבים שאינם מחקריים, במחקר מסוג זה.

בתחילת העבודה נקבעו מספר הגדרות אופרטיביות, להלן עיקריהן:

1. אוכלוסיית המחקר

היו שתי אוכלוסיות מחקר: אוכלוסייה עיקרית ואוכלוסייה משנית. האוכלוסייה העיקרית נלקחה ברמב"י והאוכלוסייה המשנית נלקחה מקריית ספר: כרך מ"ח של רמב"י וכרך ס"ט, חוברת א' של קריית ספר (בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, 1999 א וב).

פריט באוכלוסייה היה פריט ביבליוגרפי אחד: מאמר אחד או ספר אחד. עיקר המחקר היה הבדיקה של הפריטים בשנה אחת ברמב"י. הבדיקה ברמב"י היתה הבדיקה העיקרית כי שם המיון לעבודות מחקריות נעשה מראש על ידי העורכים. רמב"י היא ביבליוגרפיה מקיפה מאוד בתחום: היא כוללת את כל המאמרים סכל הסוגים - מתוך כתבי עת, קבצים וכנסים. לעומת רמב"י, בקריית ספר לא היתה הבחנה מראש של עבודות מחקר והיא אמנם מקיפה את כל הספרים במדעי היהדות, אך לא רק מדעי היהדות. לכן הבדיקה המשנית, בקריית ספר, היתה למעשה בדיקת מבחן לגלות אם ניתן לערוך בדיקה ביבליומטרית גם של ספרים, ולא רק של מאמרים אשר נכללים במאגרי המידע הביבליוגרפיים המקובלים. כמו כן, המבחן נועד לגלות אם ניתן לדלות ממאגר גדול וכללית כמו קריית ספר רק את הספרים המחקריים ורק את הספרים

- * לא נכללו עבודות כלליות שצוין שיש בהן רק פרק על יהודים, או שיש בהן רק התייחסות שולית ליהודים או דבר דומה.
- * יש להתייחס להערות עורכי קריית ספר (לדוגמה - הערה "פרסום ניא-נאצי")
- * לפי לשון העבודה - אם שם העבודה פופוליסטי, למשל.

בכל זאת נבדק מספר רב של ספרים כדי לקבוע אם מדובר בעבודת מחקר או לא.

5. שיטות לשייך מחבר או חוקר למדינה

- כפי שצוין, ברמב" ובקריית ספר אין רישום של כתובות המחברים או זיהוי כלשהי אחר שלהם. זיהוי 4,230 מחברים היה החלק הקשה של המחקר. בתחילת העבודה הוכנו רשימות של חוקרים בתחום רשימות של חברים באיגודים שונים בתחום מדעי היהדות; רשימות של אנשי סגל בתחום באוניברסיטאות שונות בחו"ל, לפי אתרי האינטרנט של המחלקות ורשימות חוקרים בארץ לפי שנתוני האוניברסיטאות. שמות המחברים נבדקו קודם ברשימות אלה. אם השם לא הופיע באחת מהן, נבדק הפרסום עצמו. לפעמים זה היה אפשרי, כי רבים מהפרסומים נמצאים באולמות הקריאה בספרייה הלאומית, אך לפעמים לא ניתן היה להגיע לפרסום. במקרים כאלה, וגם כאשר המאמר או הספר נמצא אך לא ציין את כתובתו של המחקר, והיו מקרים רבים כאלה, נערך חיפוש על המחבר במאגרי מידע אחרים או בפרסומים אחרים שאותו מחבר כתב, או באינטרנט. הארץ נקבעה על פי חיפוש באינטרנט רק כאשר היה ברור, לפי ההקשר, שמדובר באותו חוקר. בסופו של דבר, רק ב-5 אחוז מכלל המקרים לא ניתן היה לשייך את המחבר לארץ מסוימת.

מהלך המחקר

שפת הפרסום, סוג המאמר (מאמר, ספר, ביקורת ספר, עריכה וכו') שמות המחברים או המשתתפים, כתובתם והניקוד של כל אחד נרשמו לגבי כל מאמר. הנקודות סוכמו לפי ארצות. סיכומים של רמב" ושל קריית ספר נערכו לחוד, אך שיטת הניקוד אפשרה גם את שילובן ביחד. היה חשוב לבדוק כל אחד לחוד על מנת לוודא אם הממצאים של הבדיקות של שתי אוכלוסיות המחקר יהיו דומים או שונים, כלומר - אם תהיה קורלציה בין התפוקה המחקרית בשתי האוכלוסיות.

של ארץ מסוימת היא הנקודות שצברו מחברים או חוקרים של אותה ארץ, כי המטרה היתה לבדוק את התפוקה המחקרית בתחום לפי ארצות ולא ברמת החוקר הבודד. שיטה של מתן נקודות מאפשרת כימות התפוקה המחקרית וניתוח תוצאותיה, כי רק כך ניתן לכמת ביחד סוגים שונים של פרסומים.

4. זיהוי פרסומים מחקריים בקריית ספר

נקבעו מספר "סימני זיהוי" שאפשרו זיהוי עבודות מחקר על סמך תיאור הפריט הביבליוגרפי בקריית ספר, בלי לבדוק את הספר עצמו:

- * לפי הכותר הפרסום ותיאורו - אם צוין שזאת עבודה מחקרית, או מונח נרדף.
- * לפי שם המחבר - אם המחבר מוכר כחוקר (מתוך רשימות החוקרים במדעי היהדות שהוכנו מראש לצורך זיהוי המדינה - סעיף 5 להלן).
- * לפי המו"ל - אם המו"ל מוכר כמו"ל שמתמחה בעבודות מחקריות או מו"ל אוניברסיטאי.
- * אם צוין שהעבודה מבוססת על דיסרטציה.
- * לפי אופי העבודה - אם מדובר בעבודה שמטבעה מבוססת על מחקר ו/או משמשת למחקר (לדוגמה - מילונים בנושא היהדות, אטלסים או סקירות כלליות על יהדות).
- * קבצים או אוספים חדשים של מאמרים שהתפרסמו בעבר נכללו רק אם צוין שמו של העורך והוא הוסיף הקדמה, דברי הסבר או סוג אחר של תרומה. במקרה כזה, העורך נכלל ולא המחבר המקורי. הדפסות חדשות של ספרים או מאמרים שפורסמו בעבר או הדפסה של הרצאות מן העבר, ללא עורך, לא נכללו.

מצד שני, נקבעו סימני זיהוי לספר שאיננו מחקרי:

- * הדפסה חדשה של טקסט קיים, עם פירושים או בלעדיהם, אלא אם צוין שזה פירוש חדש ומחקרי לטקסט הקיים.
- * תרגומים ומהדורות חדשות של ספרים קיימים לא נכללו, להוציא תרגומים מדעיים (עם תוספות - הערות, מבוא, ביבליוגרפיה וכו') של טקסטים קלאסיים.
- * לא נכללו עבודות בעלי אופי דתי שאינן מחקריות, כדוגמת דרשות, פסקי הלכה וקבלה, אלא אם צוין שמדובר במחקר.
- * לא נכללו מדריכים העוסקים באורחות חיים.
- * לא נכללו עבודות אנונימיות.
- * לא נכללו עבודות שיצאו לאור בהוצאת המחבר, בהנחה שאין בהן פיקוח חיצוני כלשהו.

הממצאים

א. סיכום סטטיסטי של אוכלוסיות המחקר

לוח מספר 1:

סיכום סטטיסטי של אוכלוסיות המחקר

קריית ספר	רמב"י	אוכלוסיית המחקר – הכלים הביבליוגרפיים
3,793	4,259	מספר העיולים הכולל בחוברת שנבדקה
637	3,337	מספר הפריטים באוכלוסייה (מאמרים או ספרים)
763	3,467	מספר המחברים או משתתפים אחרים בפריטים אלה
2,071	3,258.75	תפוקה מחקרית (נקודות) של האוכלוסייה
29	45	מספר המחקרים שלא שויכו לארץ מסוימת
3.95 אחוז	1.27 אחוז	אחוז מסך התפוקה המחקרית של האוכלוסייה כולה של המחברים שלא שויכו לארץ מסוימת

ב. שפות

הרחק אחריהן - צרפתית, ולאחר מכן איטלקית וספרדית. חשיבותה של השפה הגרמנית הפתיעה מעט, וזאת מפני שאחוז המחקרים בשפה הגרמנית גדול יותר מאחוז המחקרים שנעשו על ידי חוקרים מהארצות הדוברות גרמנית ביחד.

כפי שניתן לראות מלוח 2, שלוש השפות בהן מתפרסמים יותר מ-80 אחוז מהמחקרים היו: אנגלית (כמעט 44 אחוז מהפרסומים), גרמנית (21.5 אחוז) ועברית (כמעט 19 אחוז), לפי סדר זה. במקום הרביעי,

לוח מספר 2:

שפות המאמרים

אחוז	סה"כ מספר הפריטים	הדירוג בקריית ספר	הדירוג ברמב"י	הדירוג המשולב	השפה
100.00	3,974				סה"כ
43.77	1,739.5	1	1	1	אנגלית
21.49	854	2	2	2	גרמנית
18.91	751.5	3	3	3	עברית
6.22	247	4	4	4	צרפתית
3.22	128	6	5	5	איטלקית
2.45	98	5	6	6	ספרדית
1.23	49	10	7	7	פולנית
1.13	45	8	8	8	הולנדית
0.63	25	7	13	9	רוסית
0.20	8	14	9	10	יידיש

מהמדורים שנבדקו בקרית ספר. גם צרפת, בריטניה ואיטליה נמצאות במקום מכובד ברוב המדורים. בסך הכל ניתן לומר שהארצות המובילות במחקר באופן כללי מובילות גם בכמעט כל תחומי המשנה של מדעי יהדות.

נערכו פרופילים של המחקר לפי הארצות המובילות, כלומר - התפלגות המחקר של המדינה לפי תחומי משנה. רק שלוש מדינות: ישראל, ארה"ב ובריטניה פרסמו מחקרים בכל תחומי המשנה שנבדקו, ועוד מדינות אחדות פרסמו מחקרים בכמעט כל התחומים. לעומתן, היו מספר רב של מדינות (כרבע מהמדינות) עם חוקר אחד שכתב מאמר אחד.

ג. ארצות החוקרים

לוח 3 מציג את חלוקת החוקרים לפי ארצות. ישראל וארה"ב מובילות את המחקר בבירור. ברמב"י ישראל מובילה עם 29.5 אחוז של התפוקה וארה"ב עם 22.5 אחוז ואילו בקריית ספר הסדר הפוך: ארה"ב עם 27 אחוז מהמחקרים וישראל עם 21 אחוז. כאשר משלבים את שתיהן ביחד, ישראל מובילה אמנם, אבל לא בהפרש גדול. בשתי הבדיקות, נמצאת במקום השלישי גרמניה עם כ-15 אחוז מהתפוקה המחקרית. חוקרים מיותר מ-50 ארצות פרסמו מחקרים במדעי היהדות בשנת 1999. ישראל, ארה"ב וגרמניה הן הארצות המובילות בכמעט כל המדורים שנבדקו ברמב"י וברבים

לוח מספר 3:
ארצות החוקרים

הארץ	הדירוג המשולב	הדירוג ברמב"י	הדירוג בקריית ספר	תפוקה משותפת	אחוז מסך התפוקה המשותפת
ישראל	1	1	2	1,405.92	26.38
ארה"ב	2	2	1	1,292.75	24.26
גרמניה	3	3	3	846.75	15.89
צרפת	4	5	4	285.5	5.36
בריטניה	5	4	5	265.08	4.98
איטליה	6	6	6	204.5	3.83
הולנד	7	7	7	143.5	2.70
ספרד	8	10	8	108.75	2.04
שוויצריה	9	9	9	107.33	2.01
קנדה	10	8	10	87.75	1.65
פולין	11	11	14	62	1.16
אוסטריה	12	13	11	56.58	1.06
אוסטרליה	13	12	21	40.5	0.76
דרום אפריקה	14	14	29	33.5	0.63
רוסיה	15	18	12	31	0.58
סה"כ				5,329.75	100.00

יש מדינות, כמו קנדה, ארגנטינה, מקסיקו ורוסיה, שמפיקות פחות מחקר מכפי שניתן היה לצפות. יש לציין גם, שהיו מספר מדינות המפיקות מחקר, שאין בהן בכלל (או כמעט בכלל) קהילות יהודיות (ארצות המזרח הרחוק או מדינות מוסלמיות, למשל). מצבה של גרמניה ראוי להערה מיוחדת: היא במקום השלישי בתפוקה מחקרית במדעי היהדות, אבל רק מספר 11 בדירוג על פי גודל האוכלוסייה היהודית שחיה בה. גרמניה היתה ארץ המוצא של מדעי היהדות כתחום מחקר אקדמי במאה ה-19, וחוקרים יוצאי גרמניה הובילו את המחקר בארצות אחרות (בעיקר בארה"ב ובישראל). למרות ניסיונות חוזרים במשך השנים, רק אחרי השואה הוקמו מחלקות למדעי יהדות באוניברסיטאות גרמניות. קיימות היום בגרמניה מספר רב של תוכניות, מחלקות או מכונים למדעי היהדות באוניברסיטאות שונות והתחום מתפתח מאוד. על מדעי היהדות בגרמניה בעבר ראו ב מאמריהם של יהודה ריינהרץ (Reinharz, 1995) וצבי ורבלוסקי (Werblowsky, 1996). על מדעי היהדות בגרמניה היום ראו במאמרו של פטר שפר (Schafer, 1996). שפר מציין שתלמידים שאינם יהודים מהווים הרוב במחלקות בגרמניה.

ד. התאמה בין תפוקה מחקרית במדעי היהדות לבין אוכלוסייה יהודית של מדינות שונות

תוך כדי המחקר, הועלתה השאלה - האם יש קורלציה בין תפוקה מחקרית במדעי היהדות לבין שיעורי האוכלוסייה היהודית במדינה מכלל האוכלוסייה היהודית העולמית. כדי לבדוק שאלה זו, הושו הממצאים עם נתוני האוכלוסייה היהודית העולמית לשנת 2000 (DellaPergola, 2000). בניגוד לציפיות, נמצא שאין התאמה ברורה בין דירוג ארצות החוקרים לבין שיעור היהודים המתגוררים בארצות האלה לעומת מספר היהודים בעולם. נתוני המחקר והדירוג באוכלוסייה היהודית מוצגים בלוח 4.

שתי הארצות המובילות במחקר, ישראל וארה"ב, מובילות אמנם גם באוכלוסייה (בארה"ב חיו יותר מ-43 אחוז מיהודי העולם, ובישראל חיו 37 אחוז מיהודי העולם בשנת 2000), אך ביחד עם זאת יש מדינות המפיקות מחקרים רבים יותר מכפי שניתן היה לצפות מגודל האוכלוסייה היהודית שלהן (איטליה, הולנד, ספרד ושוויצריה למשל). חוקרים מארצות אלה מבצעים מחקרים במגוון של תחומי משנה. מצד שני,

לוח מספר 4:

תפוקה מחקרית ואוכלוסייה יהודית בעולם

דירוג במחקר (משולב)	הארץ	אחוז מכלל התפוקה (משולב)	האוכלוסייה היהודית (בשנת 2000)	אחוז מכלל האוכלוסייה היהודית העולמית	הדירוג באוכלוסייה היהודית העולמית
1	ישראל	26.47	4,882,000	37.00	2
2	ארה"ב	24.34	5,700,000	43.20	1
3	גרמניה	16.81	92,000	0.70	11
4	צרפת	5.37	521,000	3.90	3
5	בריטניה (UK)	4.99	276,000	2.10	6
6	איטליה	3.85	29,600	0.22	16
7	הולנד	2.70	26,500	0.20	18
8	ספרד	2.05	12,000	0.09	25
9	שוויצריה	2.02	18,000	0.14	23
10	קנדה	1.65	362,000	2.7	4
11	פולין	1.17	3,500	*	*
12	אוסטריה	1.07	9,000	*	*
13	אוסטרליה	0.76	97,000	0.7	10
14	דרום אפריקה	0.63	80,000	0.6	12
15	רוסיה	0.58	290,000	2.2	5

* לא נערכו חישובי אחוז ודירוג לגבי מדינות עם אוכלוסייה יהודית המונה פחות מ-10,000 נפש

זיכרונות אישיים כעבודות מחקר. כמו כן, היה קשה להבחין בין ספרי דת (שלא הוגדרו כמחקריים) לבין ספרי מחקר על הדת. לעיתים קרובות לא ניתן היה לקבוע את אופי הספר בלי לערוך בו בדיקה מדוקדקת. דבר שהופך את המשימה לבלתי מעשית. ברוב תחומי מדעי הרוח והחברה חסרות ביבליוגרפיות שוטפות של ספרים. ביבליוגרפיות כאלה נמצאות רק לגבי מאמרים, (לפעמים רק בכתבי עת, לפעמים גם בקבצים). העובדה שבמדעי היהדות יש ביבליוגרפיה כזאת (קריית ספר), עם כל המגבלות בשימוש בה, אפשרו השוואה של התפוקה המחקרית כפי שהיא נמדדת במאמרים לבין התפוקה כפי שהיא נמדדת בספרים. יש לציין שהממצאים העולים מכל בדיקה לחוד (רמב"ו וקריית ספר) היו די דומים, כך שניתן לקבל תמונה כללית של התפוקה המחקרית, במדעי היהדות לפחות, בהסתמך על מאמרים בלבד.

ה. תחומי המשנה במדעי היהדות
תחום המשנה הנחקר ביותר הוא היסטוריה, כולל השוואה, ששליש מכלל תפוקת המחקר מתמקדת בו; במקום השני נמצא המקרא עם קצת פחות מרבע מכלל תפוקת המחקר. התפלגות המחקר לפי תחומי משנה בלוח 4 מבוססת על המדורים ברמב"ו ומתייחסת רק לבדיקה ברמב"ו.

ו. השימוש בקריית ספר כבסיס לבדיקה ביבליומטרית במדעי היהדות

כאמור, הבדיקה של קריית ספר היתה בדיקת מבחן שנועדה לברר אם ניתן להשתמש בה לצורכי מחקר ביבליומטרי. העובדה שכלי ביבליוגרפי זה איננו מוגבל - כמו רמב"ו - לעבודות מחקר בלבד, מקשה מאוד על השימוש בו למדידת תפוקה מחקרית. בעיות התעוררו במיוחד בתחום המחקר על השוואה והביוגרפיות כי למרות מספרם הרב, לא הוגדו ספרי

לוח מספר 5:

תחומי המשנה ותפוקת המחקר בהם

המדור	שם המדור	תפוקת המחקר בפרק	אחוז התפוקה מכלל התפוקה ברמב"ו
ט	תולדות עם ישראל בארצות הפזורה	1,088.25	33.40
ב	מקרא	761	23.35
ה	הגות ודת	404.25	12.41
ד	ספרות חז"ל ומשפט עברי	268.5	8.24
ז	ספרות	209.75	6.44
י	ארץ ישראל	161.25	4.95
יב	חיי התרבות של עם ישראל	135.75	4.17
יא	מדינת ישראל	78	2.39
ח	לשון	70	2.15
א	ידע הספר וביבליוגרפיה	42	1.29
ו	תפילה ומחזור השנה	40	1.23
	סה"כ	3,258.75	100.00

הצעות למחקרים נוספים

מעניין לבדוק את התמונה בשנים אחרות כדי לדעת אם יש עקביות בממצאים או כדי לגלות מגמות. כמו כן, ניתן לבדוק תחומים שונים של מדעי היהדות. רצוי גם להכין רשימה של כתבי עת מובילים (core journals) בתחום. בדיקה מסוג אחר, כמו למשל, השוואה בין חוקרי מחלקות או מוסדות שונים, תחייב שימוש בבסיס אחר לנתונים (כמו הסתמכות על רשימות פרסומים של החוקרים). בדיקה כזו ניתבת לביצוע ותוצאותיה עשויות להיות מעניינות.

סיכום הממצאים

התשובה לשאלת המחקר, מי מוביל במחקר במדעי היהדות, היא שישראל מובילה במחקר במדעי היהדות, אבל הפער בינה לבין ארצות אחרות אינו גדול, ואם מעמידים את ישראל מול תפוקתם של החוקרים הפועלים בכל הארצות האחרות, ברור שתפוקתם של החוקרים הפועלים מחוץ לישראל גדולה יותר. בשנים האחרונות הפכו מדעי היהדות לתחום אקדמי מבוסס ופורח במדינות רבות, ואפשר לראות במחקר הרב שמתבצע על ידי חוקרים ממדינות אלה ומתפרסם במדעי היהדות את התוצאה של מגמה זו (Stroumsa, 1996 ; Rosenfeld, 1995 ; Ravitzky, 1995).

מקורות

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי (1999) *רשימת מאמרים במדעי היהדות*. כ' סח.

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי (1999) *קריית ספר*. *ביבליוגרפיה של כל דפוס ישראל ושל דפוס חוץ-לארץ במדעי היהדות ותולדות ארץ-ישראל והעם היהודי*. כ' סט, חוב' א.

- Braun, Tibor (1999) Bibliometric indicators for the evaluation of universities - intelligence from the quantization of the scientific literature. *Scientometrics*, 45, 425-432.
- Finkenstaedt, T. (1990) Measuring research performance in the humanities. *Scientometrics*, 19, 409-417
- Garg, K.C. & Sharma, Praveen. (1991) Solar power research: a scientometric study of world literature. *Scientometrics*, 21, 147-157.
- Johnes, Geraint. (1988) Research performance indications in the university sector. *Higher Education Quarterly*, 42, 54-71.
- Luwel, M., et al (1999) *Towards indicators of research performance in the social sciences and humanities. An exploratory study in the fields of law and linguistics at Flemish universities*. Brussel:Vlaamse Interuniversitaire Raad.
- Narin, F. & Hamilton, Kimberly S. (1996) Bibliometric performance measures. *Scientometrics*, 36, 293-310.
- Nederhof, A.J., Zwaan, R.A., DeBruin, R.E. & Dekker, P.J. (1989) Assessing the usefulness of bibliometric indicators for the humanities and the social and behavioural sciences: a comparative study. *Scientometrics*, 15, 423-435.
- Nederhof, A.J. & Noyons, E.C.M. (1992A) Assessment of the international standing of university departments' research: a comparison of bibliometric methods. *Scientometrics*, 24, 393-404.
- Nederhof, A.J. & Noyons, E.C.M. (1992B) International comparisons of departments' research performance in the humanities. *Journal of the American Society for Information Science*, 43, 249-256.
- Peritz, Bluma C. (1988) The literature of demography; its characteristics and changes over time. *Journal of Information Science*, 14, 99-107.
- Peritz, Bluma C., Teitelbaum, Ruth & Sor, Dina (1989) Educational research in Israel: a bibliometric survey 1974-1985. *Educational Research*, 31, 59-64.
- Ravitzky, Aviezer (1995) Reflections on the role of Israeli institutions in Jewish studies. *Jewish studies. Forum of the World Union of Jewish Studies*, 35, 10-15.

- Reinharz, Jehuda (1995) Jewish studies: a historical perspective. *Jewish studies. Forum of the World Union of Jewish Studies*, 35, 5-9.
- Rosenfeld, Alvin H. (1995) The place of Israel in world Jewish studies. *Jewish studies. Forum of the World Union of Jewish Studies*, 35, 21-25.
- Schäfer, Peter (1996) Jewish studies in Germany today. *Jewish Studies Quarterly*, 3, 146-161.
- Shapira, Anita (1996) Reflections on the rise and fall of Judaic studies in the final quarter of the twentieth century. *Jewish Studies Quarterly*, 3, 112-122.
- Stroumsa, Guy G. (1996) Hebrew humanism revisited: Jewish studies and humanistic education in Israel. *Jewish Studies Quarterly*, 3, 123-135.
- Werblowsky, R.J. Zwi (1996) Wissenschaft des Judentums als Beruf. *Jewish Studies Quarterly*, 3, 105-111.

